

Despre viitorul profesiilor juridice, în contextul principalelor provocari ale urmatoarelor două decenii

Este probabil ca urmatoarele două decenii să fie determinante pentru evoluția societății umane. Există câteva provocări majore care omenirea va trebui să le facă față în această perioadă. Ele se vor resimți în toate domeniile vieții sociale: relații interumane în general, valori morale, sănătate, cultură, educație, economie, finanțe, etc. Justiția și profesiile juridice nu vor fi nici ele la adăpost. Dintre multiplele provocări preocupante pentru lumea contemporană am identificat un număr de patru, care, în opinia mea, vor avea un impact important asupra „mediului juridic”, în urmatorii douăzeci de ani. O parte dintre aceste provocări mi-au atrăsă atenția de mai multă vreme, pe altele le-am identificat de curând, forțat de împrejurări mai recente. Deși între toate cele patru provocări există multiple conexiuni, le-am grupat în două perechi, în interiorul cărora legăturile sunt mai clare. Voi începe cu cele „mai noi”, respectiv, pandemia și post-adevarul (I), și voi continua cu cele „mai vechi”, respectiv, ingineria genetică și inteligența artificială (II). Evident că în cele ce urmează nu îmi propun o analiză de detaliu ci, pur și simplu, sugerez câteva teme de reflectie.

I. Pandemia și post-adevarul

Deși sunt două provocări distincte, am ales să le tratez împreună deoarece ele „se leagă” mai mult decât s-ar putea crede la prima vedere. Pandemia, ca orice pericol colectiv major, naște o „teama colectivă”. Orice echipă are nevoie de o poveste, de o ficțiune. Când povestea potrivită apare și este însușita de colectivitate, ca și când ar fi adevarata, ne aflăm în prezența post-adevarului. Așa cum pandemia poate fi considerată „apogeul planetar al epidemiei”, post-adevarul poate fi privit ca un „apogeu planetar al fake news-ului”. Este important săadar să nu pierdem din vedere că atât pandemia (a) cât și post-adevarul (b) reprezintă două fenomene cu caracter global și ele nu pot fi înțelese decât în această dimensiune.

a) *Pandemia generată de SARS-CoV-2* este, la momentul la care scriu aceste rânduri, în „plina desfașurare”.

Reprezentanții OMS au declarat recent că aceasta nu se va încheia prea curând¹. Dar și atunci când se va încheia, nimic nu garantează că ea nu se va reîntoarce. Dacă se va descoperi un vaccin eficace, el ar putea fi depășit de evoluția virusului, de mutațiile pe care acesta le poate suferi. Dacă acest virus, în toate formele lui, va putea fi controlat printr-un vaccin, un virus nou, la fel de periculos ar putea să apara oricând. Este din ce în ce mai evident că omenirea trăiește cu aceasta „sabie a lui Damocles” deasupra capului: posibilitatea ca, în viitor, civilizația

umană să piara în urma unui virus de nestăpânit pare, la acest moment, cel puțin egală cu posibilitatea de a pieri în urma unui cataclism nuclear sau ecologic. Din aceasta perspectivă, lumea în general, dar și „lumea juridică” în particular, trebuie să se adapteze la situațiile generate de o pandemie. Experiența recentă ne-a demonstrat că, într-o situație de acest gen, toate ramurile juridice suferă transformări esențiale. Ceea ce s-a întâmplat în domeniul penal, unde s-a impus o reacție rapidă la modificările survenite la nivelul fenomenului criminal, este un exemplu sugestiv, la care m-am referit într-un articol anterior². Au apărut însă reglementari substanțiale noi și în alte domenii, au fost adoptate norme noi în privința derularii proceselor, practica judiciară s-a confruntat cu probleme inedite³. Sunt semne clare ca multe dintre reglementările nou aparute nu vor ramâne „de conjunctură” ci ele se vor permanentiza, ca va fi nevoie și de alte norme substanțiale și procedurale pentru a acoperi noi realități și relații sociale ce se creează sub ochii noștri. Este foarte posibil, spre exemplu, ca o nouă ramură de drept referitoare la virusuri să își facă apariția (*drept viral* i-am putea spune). În contextul creat, precum și în cel ce se prefigurează, profesiile juridice trebuie să dovedească o capacitate deosebită de adaptare la schimbarile legislative. Pe lângă asimilarea rapidă a noilor reglementări, juriștii în general, dar mai ales avocații și magistrații, au fost nevoiți să se adapteze la o nouă „logistică” în desfașurarea activității. Astfel, spre exemplu, starea de pandemie a pus în lumina necesității digitalizării activităților instanțelor de judecata. „Dintre soluțiile de digitalizare implementate până în prezent de instanțele judecătoarești din România trebuie remarcate următoarele: (i) Accesul on-line la dosare (...) (ii) Comunicarea prin mijloace informatiche a unor acte de procedură (...) (iii) Facilitarea programărilor on-line (...) (iv) Evidența on-line, în timp real, a ședințelor de judecata și a dosarelor în curs de dezbatere (...) (v) Sistemul de videoconferință (...)”⁴ Dar, aşa cum s-a afirmat în doctrina, aceste soluții nu reprezintă decât „un pas spre justiția on-line” care va aduce cu sine, printre altele, „reducerea numarului de litigii care vor ajunge în fața judecătorului, reducerea cheltuielilor cu sediile și personalul administrativ al instanțelor de judecata, cu hârtia și citarea parților (...)”⁵. Într-o „traducere liberă”, migrarea spre o justiție on-line va antrena o diminuare a numarului celor care participă la derularea procedurilor judiciare, fie ei magistrați, avocați, consilieri juridici, grefieri. Altfel spus, este posibil ca „piața muncii” în domeniul profesiilor juridice să cunoască o restrângere treptată. În plus, „activitățile judiciare on-line” vor necesita creșterea nivelului de pregătire în domeniul tehnologiei informației, pentru toți profesioniștii dreptului. Rezumând: mai puțini juriști, mai adaptabili la schimbarile legislative, mai performanți în domeniul I.T.

b) *Post-adevarul* reprezintă un concept controversat sau chiar negat de unii autori. Aceste viziuni diferite nu au relevanță în prezentul context deoarece noțiunea va fi întrebuiată ca „instrument de lucru” adiacent. Din aceasta perspectivă, ma voi referi la post-adevar în sensul de ficțiune (minciuna) care este prezentată și repetată în aşa fel încât ajunge să fie considerată realitate (adevar) de un număr foarte mare de persoane. Aparent, post-adevarul este specific epocii actuale și are exclusiv valențe negative. „În realitate, oamenii au trait dintotdeauna în epoca post-adevarului. Homo sapiens este o specie post-adevar, a carei putere depinde de crearea și acceptarea unor ficțiuni. Înca din Epoca Pietrei, rolul miturilor autoconsolidate a fost acela de a uni colectivitatea umane (...) Atâtă vreme cât toata lumea crede în aceleași ficțiuni, cu toții ne supunem acelorași legi și, prin urmare, putem coopera în mod eficient”⁶. Problema nu este aşadar acceptarea ficțiunii ca adevar, în sine, care pare a fi o tendință umană adânc înradacinată ci, exploatarea acestei tendințe umane în scopuri malefice. Istoria omenirii este plină de astfel de exemple: „Pe 29 august 1255, trupul unui baiat englez de nouă ani, pe nume Hugh, a fost gasit într-un puț din orașul Lincoln. Chiar și fără Facebook și Twitter, au început să circule rapid zvonuri că Hugh ar fi fost ucis de evrei din partea locului în cadrul unui ritual. Povestea era înflorita de fiecare dată când era reluata, iar unul dintre cei mai vestiți cronicari englezi ai vremii - Matthew Paris - a oferit o descriere amanunțită și săngeroasă a modului în care câțiva evrei de seama de pe cuprinsul Angliei s-au adunat la Lincoln ca să-l îngăse, să-l tortureze și, într-un final, să-l rastigneasca pe copilul rapit. Nouăsprezece evrei au fost judecați și execuțați pentru aşa-zisa crima. Acuzații similare de omor ritualic la adresa evreilor au început să curgă și în alte orașe englezești, ducând la o serie de pogromuri în care au fost masacrăte comunități întregi. În cele din urmă, în 1290, toata populația evreiască a fost expulzată din Anglia”.⁷ În acest caz, équipea față de presupuse ritualuri ucigașe a fost liantul post-adevarului. Dupa cum știm, la alte proporții, istoria s-a repetat sute de ani mai târziu, iar équipea inițială,

alimentata cu noi temeri, legate, spre exemplu, de puritatea rasei, au facut posibil Holocaustul. De aceasta data, manipularea a fost metodică, profesionista: „Joseph Goebbels, maestrul propagandei naziste și poate cel mai priceput expert media al epocii moderne, ar fi explicitat succint în ce constă metoda sa, afirmând ca *o minciuna spusa o data ramâne minciuna, dar o minciuna spusa de o mie de ori devine adevar*. În Mein Kampf, Hitler scria: Cea mai stralucita tehnica propagandistica nu va avea niciun succes daca nu se ține cont în permanență de un principiu fundamental-trebuie să se limiteze la un numar mic de elemente și să le repete la nesfârșit”⁸. Aceste exemple susțin o afirmație pe care am facut-o mai sus, respectiv faptul ca orice echipă colectivă „are nevoie” de o poveste. Altfel spus, echipa este terenul cel mai propice pentru a semăna șările false, pentru a cultiva post-adevarul.

Dar omenirea a avut din totdeauna temeri: de zei, de întuneric, de alt trib, de alta națiune etc. În prezent, echipa globală principală este pandemia, despre care am discutat anterior, dar alături de ea, în diferite comunități, mai mari sau mai mici, „conviețuiesc” multe alte temeri colective. Terenul pentru cultivarea post-adevarului este, deci, și azi propice. Marea diferență față de trecut este faptul că, în zilele noastre, uneltele pentru cultivarea post-adevarului au devenit implacabile. Ma refer aici la media de socializare online („social media”), în general, și, în special, la rețelele de socializare (social networks). Cu ajutorul acestora, printr-un simplu click, o știre falsă poate ajunge într-o secundă la milioane de oameni și ea poate fi repetată de „o mie de ori”, astfel încât să devină adevar. În acest context, este și va fi din ce în ce mai greu să distingem adevarul de minciuna.

Profesiile juridice nu trăiesc într-un „glob de sticla”, ele sunt, la rândul lor, expuse șările false și post-adevarului pe care acestea îl pot crea. Lumea este în căutarea unor noi paradigmă sociale, a unor noi ideologii. Nu știm cum vor arăta acestea și ce rol vor atribui profesiilor juridice. Știm însă că unele ideologii extremiste și regimurile pe care acestea le-au creat s-au bazat pe post-adevar, iar acest fapt trebuie să reprezinte din totdeauna un semnal de alarmă: și în regimul nazist, bazat cum arată mai sus pe un post-adevar, profesiile juridice au funcționat...

Dar până la un viitor scenariu catastrofal general, pe care ni-l putem imagina pornind de la realitatea istorice, putem privi la realitățile contemporane de „mai mica anvergură” pentru că, aşa cum se știe, uneori, diavolul (post-adevarul) se poate ascunde în „detalii”. Sa luăm aşadar, spre exemplificare, două ipoteze actuale, în care, perpetuarea șările false poate influența profesiile juridice, activitatea acestora.

O prima ipoteza este aceea în care post-adevarul sta la baza legiferării. Mechanismul este relativ simplu: se creează o imagine falsă asupra unor realități sociale (un post-adevar), care să impună o anumită conduită normativă, ce se va traduce prin aplicarea practică în satisfacerea unor interese individuale sau de grup. Am dat recent câteva exemple din domeniul penal, analizând politica penala populista pe care o defineam ca fiind: „Exacerbarea sentimentului de insecuritate publică, prin toate mijloacele, cu precadere a celor de informare în masa, urmata de propunerea și adoptarea unor soluții „salvatoare”, precum introducerea de noi incriminări sau sporirea pedepselor, în scopul de a obține voturi sau de a „fideliza” electoratul”.⁹ Domeniul dreptului penal nu este însă singurul vizat, situații de acest gen au existat în trecutul mai îndepărtat sau mai apropiat în toate domeniile de legiferare. Profesioniștii dreptului nu trebuie să cada în astfel de capcane. Ei trebuie să aibă totdeauna informația corectă și să împiedice acest gen de reglementare. O pot face în mod direct, atunci când sunt implicați într-un fel sau altul în procesul legislativ, sau indirect, fie prin reprezentanții profesiei, fie în mod individual prin exprimarea unor puncte de vedere științific argumentate (în articole, conferințe, etc.).

O a doua ipoteza este aceea în care post-adevarul sta la baza unor decizii judiciare. Voi lua tot un exemplu din domeniul dreptului penal pentru că îmi este mai „la îndemâna”. Este de notorietate faptul că, în ultimii ani, cu „ajutorul” presei și al „social media”, s-a inoculat în opinia publică (implicit în rândul magistraților) convingerea că: fie, întreaga clasa politică este coruptă, fie o parte a clasei politice este coruptă, fie, nominal, oamenii politici X, Y, Z etc. sunt coruși. Evident, pentru a avea și elementul corelativ necesar actelor de corupție (spre exemplu

dare de mita-luare de mita), anatema a cazut și asupra oamenilor de afaceri, în general, sau asupra unei categorii de oameni de afaceri, ori asupra unor oameni de afaceri indicați nominal. Aceste convingeri inoculate opiniei publice reprezinta în mod evident post-adevaruri, câtă vreme, există chiar și o singura persoana din categoriile indicate sau dintre cele nominalizate care nu este coruptă, adică, nu a fost condamnata printr-o hotărâre definitiva, pentru o infracțiune de corupție. Este iarași de notorietate ca, în paralel, s-a derulat grotescul „spectacol al catușelor”, care a creat un alt post-adevar, respectiv convingerea că toate persoanele încătușate sunt vinovate, indiferent de soluția ce urma să se dea în cauza, care nu mai interesa opinia publică. Turnura ulterioară a unor astfel de cauze, respectiv, adoptarea unor soluții de clasare la nivelul parchetelor, sau achitarile definitive pronunțate de instanțele de judecata, confirmă faptul că organele judiciare, cel puțin până la un punct, au fost victimele unei specii grave de post-adevar, pe care am putea-o numi *post-adevar judiciar*. Am folosit cu buna știință noțiunea de victimă pentru că am luat în calcul ipoteza în care organele judiciare au lucrat cu buna credință. Ceaalătă ipoteza, a relei credințe, aflată în zona cercetării abuzive sau a altor infracțiuni comise de magistrați nu a fost avută în vedere deoarece, deocamdata, deși există cauze pe rol, din căte știu, nu există soluții de condamnare definitive, astfel încât, nu vreau să fiu eu însumi sursa unui eventual post-adevar. Pentru a nu se lasă influența sau chiar manipulații prin procedee de genul celor expuse mai sus, juriștii în general, și în particular (în ipoteza data) magistrații, trebuie să fie extrem de vigilenți și să nu accepte „adevaruri gata preparate”.

În mod evident, pot fi identificate și alte ipoteze în care profesiile juridice se confrunta cu aceasta provocare reprezentată de post-adevar. Ideea nu a fost să alcătuiesc un inventar al acestora ci, să atrag atenția că problema există și în acest domeniu, aşa cum există pretutindeni în societate. Sunt de așteptat reglementari noi cu privire la furnizarea și veridicitatea informațiilor, poate o nouă ramură de drept se va consolida. Până atunci, trebuie să conștientizăm că provocarea post-adevarului este una căt se poate de serioasă și trebuie să o înfruntăm cu uneltele pe care le avem la îndemâna. „Prin urmare, în loc să acceptăm știrile false ca pe o normă, ar trebui să recunoaștem că reprezintă o problema mult mai dificilă decât avem tendința să credem și ar trebui să ne străduim și mai mult să distingem realitatea de ficțiune (...) Este responsabilitatea noastră, a tuturor, să investim timp și efort pentru a ne scoate la iveala prejudecațile și a ne verifica sursele de informare”¹⁰. Mutatis mutandis, aceeași responsabilitate le revine și juriștilor. Mai trebuie adăugat că, în domeniul dreptului, pentru a avea abilitatea de a verifica sursele de informare și, în final, de a distinge între adevar și ficțiune, este nevoie de o cultură juridică solidă, care este imposibil de dobândit fără o cultură generală căt mai consistentă și, care, la rândul ei, nu se poate construi atunci când te limitezi la informațiile dobândite prin internet. Prin urmare, este previzibil că profilul juristului performant al urmatoarelor decenii să conțină și aceasta calitate: o cultură juridică solidă având la bază o cultură generală consistentă, „impermeabilă” la post-adevar.

Va urma

De același autor, citește și

- [**□ În căutarea stării de „antifragilitate” pentru persoana juridică și managementul acesteia, în raport cu „stresul penal” \(I\)**](#)
- [**□ În căutarea stării de „antifragilitate” pentru persoana juridică și managementul acesteia, în raport cu „stresul penal” \(continuare\)**](#)
- [**□ În căutarea stării de „antifragilitate” pentru persoana juridică și managementul acesteia, în raport cu „stresul penal” \(III\)**](#)
- [**□ Un exemplu de politica penală care confirma zicala: „Și drumul spre iad este pavat cu bune intenții”**](#)

3P, un „virus” reactivat, care amenință sanitatea justiției penale

1. A se vedea, spre exemplu: <https://www.formaremedicala.ro/oms-estimeaza-ca-pandemia-covid-19-va-fi-de-lunga-durata/>
2. A se vedea în acest sens, V. Cioclei, Impactul stării de urgență asupra fenomenului criminal. Certitudine și probabilitate, disponibil la: https://drept.unibuc.ro/dyn_img/aubd/Impactul%20starii%20de%20urgenta.pdf
3. Pentru o imagine relevanta asupra problemelor cu care s-au confruntat diferitele ramuri de drept, a se vedea lucrarea colectiva: Probleme și soluții legale privind criza COVID – 19, Ed. C.H. Beck 2020.
4. I. Militaru, C.V. Iuga, Justiția civilă la distanță. Soluții de digitalizare, în Probleme și soluții legale privind criza COVID – 19, op. cit. p. 227.
5. Idem p. 241.
6. Y.N. Harari, 21 de lecții pentru secolul XXI, Ed. Polirom, 2018, p. 235.
7. Idem p. 237.
8. Idem p. 238.
9. V. Cioclei, 3P, un „virus” reactivat, care amenință sanitatea justiției penale, disponibil la: <http://www.bizlawyer.ro/stiri/interviuri-opinii/3p-un-virus-reactivat-care-ameninta-sanatatea-justitiei-penale>
10. Harari, op. cit. p. 244.